

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розкрито сутність сталого соціального розвитку України. Для посилення соціального ефекту і зниження соціального збитку пропонується використання стратегічного підходу щодо розроблення та реалізації соціальної політики держави, спрямованої на формування та відтворення людського капіталу.

Ключові слова: сталий соціальний розвиток, державне регулювання, стратегія, пріоритет.

В статті раскрыта сущность устойчивого социального развития Украины. Для усиления социального эффекта и снижения социального ущерба предлагается использование стратегического подхода по разработке и реализации социальной политики государства, направленной на формирование и воспроизводство человеческого капитала.

Ключевые слова: устойчивое социальное развитие, государственное регулирование, стратегия, приоритет.

The essence of steady social development of Ukraine has been described in the article. For strengthening of social effect and decline of social loss the use of strategic approach has been suggested as to the development and realization of social policy of the state, directed to forming and renewing of human capital.

Keywords: steady social development, government control, strategy, priority.

Актуальність теми. Розвиток виробництва і зростання масштабів господарської діяльності, в ході яких людина використовує дедалі більшу кількість природних ресурсів, зумовлюють тотальне посилення антропогенного тиску на довкілля та порушення рівноваги в навколишньому природному середовищі. А це, в свою чергу, призводить до загострення соціально-економічних проблем. Одночасно з вичерпанням запасів не відновлюваних сировинних та енергетичних ресурсів посилюється забруднення довкілля, особливо водних ресурсів та атмосферного повітря, зменшуються площі лісів і родючих земель, зникають окремі види рослин, тварин тощо. Погіршення стану, деградація і виснаження ресурсів довкілля зумовлені передусім такими чинниками, як недостатньо екологічно обґрунтоване використання природно-ресурсного потенціалу, відсутність комплексності у веденні господарської діяльності, в освоєнні та експлуатації територій і корисних копалин тощо. Все це зрештою підриває природно-ресурсний потенціал суспільного виробництва і негативно позначається на здоров'ї людини, нації.

Сталий розвиток – це напрямок подолання глобальної проблеми людства - безмежності потреб суспільства та обмеженості природних ресурсів Землі, це розвиток, що відповідає потребам теперішнього часу і забезпечує майбутнім поколінням можливість задовольняти їхні власні потреби.

Ступінь дослідження. Емпіричною та фактологічною основою дослідження послужили Конституція України, законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, праці вітчизняних та зарубіжних авторів із досліджуваної проблеми.

Основи теорії соціальної сфери закладені в роботах М. Туган-Барановського, І. Франка, їх поглиблення стосовно структурних елементів викладено в працях Г. Беккера, С. Брю, Ф. Ліста, А. Маршалла, К.Макконнелла, П. Самюелсона, А. Чаянова. Разом з тим недостатньо відображений зв'язок теорії соціальної сфери з сучасними теоріями ринкової економіки. Подальший розвиток теорії та практики функціонування соціальної сфери висвітлено в працях зарубіжних вчених Дж. Коула (США), Ф. Ларрена (США), А. Льюїса (Великобританія), Е. Россета (Республіка Польща), Дж. Сакса (США), Дж. Стігліца (США), Дж.Стречі (США), Г. Слюсажа (Республіка Польща), М. Тодара (США), А. Чудеця (Республіка Польща), інших.

Проблемам розвитку соціальної сфери, її окремим аспектам присвячені праці вітчизняних учених М. Вдовиченка, С. Вовканича, В.Галанця, В. Геєця, М. Долішнього, С. Дорогунцова, С. Злупка, В. Куценко, Г. Купалової, М. Козоріз, О. Крисального, Д. Крисанова, В. Липчука, Е. Лібанової, І. Лукінова, В. Мікловди, А. Мельник, В. Месель-Веселяка, І. Михасюка, В. Новікова, О. Онищенко, М.Орлатого, С. Пирожкова, І. Прокопи, П. Саблука, М.Сахацького, Г. Старостенка, В. Трегобчука, Р. Тринька, О. Шаблія, Л. Шепотько, Г. Щокіна, В. Юрчишина, К. Якуби, інших відомих українських учених і практиків. Серед відомих учених країн СНД слід відзначити таких як Л. Абалкін, О. Боярський, А. Бурачас, С. Важенін, Д. Валентей, В. Жамін, Т. Заславська, Л. Никифоров, А. Новіков, Ж. Тоценко, Л.Якобсон, Р. Яковлев, інші.

Мета та задачі дослідження. Метою написання статті є наукове обґрунтування та розробка теоретико-методологічних і методичних засад регулювання сталого розвитку соціальної сфери держави в умовах становлення ринкової економіки. Досягнення визначеної мети зумовило необхідність виконання в роботі таких **завдань**:

- дослідити на системних засадах сталий розвиток соціальної сфери в умовах ринкових відносин;

- виявити особливості прояву та механізми сталого розвитку соціальної сфери стосовно вимог ринку;

- обґрунтувати методологічні аспекти сталого розвитку соціальної сфери з урахуванням впливу різних чинників її формування

- розробити механізм регулювання загальнодержавних демографічних процесів з метою усунення негативних явищ у демовідтворенні населення;

- запропонувати механізм функціонування фонду соціального розвитку з метою розширення сфери зайнятості населення, заради зменшення міграційних потоків якісного національного людського капіталу.

- обґрунтувати важелі механізму регулювання національного виробництва як основного виду діяльності населення в умовах формування нових економічних відносин;

- обґрунтувати цілі та стратегію сталого системно-комплексного розвитку соціальної сфери на сучасному етапі.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасних теорій соціально-економічного розвитку сільських територій, формування сталого розвитку та забезпечення економічного відтворення в умовах природно-ресурсних обмежень, особливо людських ресурсів; наукові праці вчених-економістів із питань соціально-економічного розвитку . Вибір методів дослідження визначався потребами практичного характеру, оскільки соціальний розвиток є предметом вивчення різноманітних наук – економіки, географії, права, соціології тощо...

Виклад основного матеріалу.Перехід України до сталого соціально-економічного розвитку, її інтеграція до європейського і світового співтовариства вимагають запровадження сучасних практик взаємодії держави і суспільства, які б

дозволили посилити взаємну відповідальність усіх учасників суспільного життя, створити умови для подальшого стабільного розвитку суспільства, заснованого на врахуванні якнайширшого кола інтересів.

У контексті сказаного принципове і фундаментальне значення мала Конференція ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, яка відбулася 1992 р. в м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія). Саме на ній було одноставно проголошено, що основою розв'язання гострих соціально-економічних і ресурсо-екологічних проблем є перехід до моделі сталого розвитку. Концепція сталого розвитку економіки визнана світовою спільнотою народів домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації у XXI ст., стратегічним напрямом забезпечення матеріального, соціального і духовного прогресу суспільства. Необхідність переходу на модель сталого розвитку всіх країн світу об'єктивно зумовлена демографічним «вибухом», сучасною науково-технічною революцією, а також нинішнім кризовим станом земної біосфери, істотним зниженням її відновлювальних, відтворювальних і асиміляційних можливостей внаслідок надмірних навантажень на природу.

Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає, зрештою, таке функціонування її народногосподарського комплексу, коли одночасно забезпечуються: задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб населення; раціональне та екологічнобезпечне господарювання й високоефективне використання природних ресурсів; підтримання сприятливих для здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності, збереження, відтворення і примноження якості довкілля та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва. Інакше кажучи, сталий розвиток — це насамперед економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля.

Роль соціальної політики, яка охоплює охорону здоров'я, гарантію доходу й забезпечення послуг, полягає в тому, щоб створити систему, яка давала б змогу громадянам брати якомога активнішу участь у всіх аспектах суспільного життя, підтримуючи їх у прагненні зрівноважити роботу, навчання, турботу про утриманців та дозвілля протягом усього життя.

Щоб досягти цієї мети, Соціальний захист має залишатися адекватним, особливо для тих, хто не може досягнути самостійності через оплачувану роботу й для кого державні джерела підтримки є й будуть основними засобами існування. В узгодженні цілей соціальної політики з бюджетними обмеженнями пріоритетними повинні бути гарантії того, що найуразливіші члени суспільства належно захищені.

Гармонізація системи сталого розвитку виникла як об'єктивне явище за соціально-політичної інтеграції європейських країн, реформування їхніх економічних систем і трансформації загальних вимог під час входження до спільного європейського ринку. Це потребує зваженого підходу й значних зусиль, уміння домовлятися, бо поспішність без докладного аналізу й прогнозу не принесе вигоди і, крім того, може завдати шкоди як державі, так і ЄС загалом. Узгодження економічних систем європейських країн з вимогами ЄС має свої відмінності у класичному стабільному ринковому середовищі та в період кризових явищ, окрім того, істотно різняться механізми соціальних гарантій населення давніх та нових країн-членів ЄС. Забезпечення відповідності нормативно-правової сфери сталого розвитку економіки країни світовим нормам, оптимальний вибір національної моделі свідчать про якісну інтеграцію країни до глобального конкурентного простору. Лідер рейтингу таких країн Сінгапур випереджає за сумою балів США на 15%, а ЄС — на 40%. Швидко за допомогою зон високих технологій освоює цей шлях розвитку Індія. Найбільша кількість зон високих технологій, технопарків зосереджена у США, Європі, Японії, Китаї та країнах Південно-Східної Азії, що економічно розвинені або динамічно розвиваються.

На сьогодні якість життя помітно поліпшилася, що значною мірою зумовлено колективним піклуванням про старші, слабкі, немічні та інші вразливі суспільні групи населення. Ще в ХХ столітті цілі соціальної політики в основному досягалися. Потрясіння, зумовлені цінами на нафту, піддали системи соціального захисту суворому випробуванню, результати якого довели, що здебільшого ці системи були добре збудовані для виконання поставлених перед ними завдань. Але з'явилися й несподівані наслідки. Хоча державні заходи, спрямовані на забезпечення захисту від мінливості долі, посилювали безпеку, вони аж ніяк не означали, що індивіди не повинні брати ініціативу у власні руки, якщо мають таку нагоду. Оскільки ці системи можуть призводити до постійної залежності від держави, то створюється погана альтернатива для самостійності [9].

Проведення єдиної політики сталого розвитку можливе лише при всеосяжному заохоченні регіональних і міжрегіональних соціальних ініціатив і проектів. Пропонується розробка нормативно-правової бази, яка дозволить здійснити структурну перебудову мережі установ соціальної сфери, що полягає в передачі в державну і муніципальну власність об'єктів соціального призначення, що знаходилися у веденні інших структур, при забезпеченні їх фінансування за рахунок відповідних бюджетів в установленому порядку. При цьому одним з найважливіших напрямів політики сталого розвитку соціальної сфери повинне стати здійснення комплексу заходів щодо створення та використання нових технологій поширення соціальних послуг, зміцнення матеріально-технічної бази установ соціальної сфери, їх технічного оснащення.

Соціальний розвиток:

- 1 Середня очікувана при народженні тривалість життя, років
- 2 Рівень зайнятості населення, визначений за методологією Міжнародної організації праці, відсотків загальної кількості населення у віці 15-70 років
- 3 Доходи в розрахунку на одну особу, гривень на рік
- 4 Рівень безробіття, визначений за методологією Міжнародної організації праці, відсотків загальної кількості економічно активного населення у віці 15-70 років
- 5 Рівень бідності, відсотків населення, що проживає за офіційно визначеною межею бідності.

Соціальний розвиток країни показує розвиток її людського капіталу, що вимірюється за допомогою індексу людського розвитку (ІЛР).

Україна у 2011 р. за індексом людського розвитку, який становив 0,729, посіла 76 місце серед 187 країн світу, а Скоригований на нерівність ІЛР становить 0,662. Отже, за 2010-2011 рр. індекс людського розвитку відображає позитивну динаміку, хоча позиція України в рейтингу не висока.

За висновками науковців, людський розвиток в Україні найбільш суттєво зумовлюють соціальні чинники – 44%, потім – економічні – 39% та політичні – 17%. Інтегральна оцінка впливовості діючих сил на перебіг процесів людського розвитку в Україні відображає найбільший вплив виконавчої влади (36%), потім – законодавчої (30%), олігархів (13%), громадських організацій та Росії (по 6%), США (5%), ЄС (4%).

Регіональні відмінності України (екологічні чинники, культурні традиції, тощо) при формуванні стратегій розвитку, спонукало розробка та застосовування власної методики оцінки рівня людського розвитку, оскільки запропонований ООН метод розрахунків неповно аналізує можливості прийняття рішень у галузі вдосконалення соціально-економічної політики. Тому українські фахівці, Держкомстат та Президія НАН України запропонували здійснювати обґрунтоване порівняння соціально-економічного розвитку, зокрема регіонів України як за інтегральним індексом, так і за кожним з 9 індексів За аспектами людського розвитку, які наведені: рівень освіти; умови проживання; матеріальній добробут; демографічний розвиток; фінансування;

соціальне середовище; стан і охорона здоров'я; екологічна ситуація; розвиток ринку праці.

В якості найбільш перспективного напрямку вдосконалення ресурсного забезпечення стратегії сталого розвитку соціальної сфери пропонується інтеграція процесів планування та бюджетування. При цьому бюджет повинен служити інструментом, що забезпечує реалізацію цілей сталого соціально-економічного розвитку, включаючи розвиток видів діяльності соціальної сфери. Для реалізації такого підходу на практиці пропонується застосування програмно-цільового підходу.

Державна політика щодо сталого розвитку базується на таких основних принципах:

- збалансованість розвитку українського суспільства – паритетність економічної, соціальної та екологічної складових, визнання неможливості тривалого поступального розвитку суспільства в умовах деградації природного середовища;
- забезпечення екологічно та техногеннобезпечних умов життєдіяльності населення;
- утвердження гуманізму, демократії і загальнолюдських цінностей, розвиток громадянського суспільства та залучення широких верств населення до державотворчих процесів;
- підтримка і підвищення ролі всіх секторів громадянського суспільства та забезпечення вільного доступу його членів до екологічної інформації та правосуддя для захисту своїх невід'ємних прав і свобод;
- забезпечення еколого-економічної збалансованості розвитку окремих регіонів на фоні тісної міжрегіональної господарської взаємодії за умови узгодження із загальнонаціональними потребами та інтересами національної безпеки;
- встановлення рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами для сприяння сталому розвитку всіх країн світу.

Стратегічними завданнями сталого розвитку є:

- зниження рівня майнового розшарування населення, подолання бідності;
- зниження рівня безробіття населення і забезпечення продуктивної зайнятості;
- збереження і зміцнення демографічного та трудового ресурсного потенціалу країни; стабілізація демографічної структури суспільства;
- зміцнення фізичного здоров'я нації;
- оптимізація соціальної структури суспільства; встановлення гарантій забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя;
- розвиток системи освіти, просвіти та поширення інформації з питань сталого розвитку.
- створення дієвих механізмів захисту конституційних прав і свобод людини;
- формування громадянського суспільства, забезпечення у ньому політичної стабільності та взаєморозуміння;
- розвиток духовності, культури, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу.
- проведення активної міжнародної політики;
- поглиблення інтеграції в європейську та світову економічні системи, активізація участі у міжнародних організаціях.

Шляхи та засоби реалізації державної політики сталого розвитку:

- неухильне дотримання законодавства з оплати праці, в тому числі щодо встановлених державних мінімальних гарантій;
- удосконалення системи надання адресної допомоги найуразливішим верствам населення;

- підвищення ролі місцевих органів влади у розв'язанні проблем бідності;
- забезпечення подальшого розвитку системи соціального та пенсійного страхування населення;
- стабілізація ринку праці та впровадження державної системи стимулювання створення нових робочих місць для забезпечення зайнятості працездатного населення;
- створення умов для повноцінного залучення широких верств населення до участі в економічному, соціальному та політичному житті, розвиток демократичних інституцій, економічної свободи та громадянського суспільства;
- удосконалення нормативно-правової бази щодо соціального захисту дитинства та материнства;
- запровадження доступних фінансових механізмів для пільгового кредитування потреб молодих сімей;
- поліпшення умов для загальнодоступного базового медичного обслуговування населення, зокрема в сільській місцевості;
- розроблення та впровадження комплексу заходів, спрямованих на профілактику захворювань і недопущення випадків травматизму на виробництві;
- розвиток духовного, культурного та інтелектуального потенціалу суспільства;
- утвердження гуманізму, демократії та загальнолюдських цінностей;
- створення дієвої системи зворотного зв'язку між державою та громадянським суспільством; стимулювання створення колегіальних громадських дорадчих органів при органах державної влади (громадських рад);
- підтримка та розвиток суспільних ініціатив, залучення широких верств населення до розбудови Української держави, сприяння політичній активності громадян;
- забезпечення вільного доступу до екологічної інформації та правосуддя для захисту невід'ємних прав і свобод людини;
- впровадження механізмів громадського контролю за діяльністю армії та військово-промислового комплексу;
- створення системи державної підтримки об'єднань громадян, діяльність яких спрямована на розвиток державотворчих процесів і захист соціальних та екологічних прав;
- сприяння формуванню екологічної культури у всіх верств населення.

Моніторинг реалізації Стратегії та базові орієнтири сталого розвитку.

Для забезпечення реалізації стратегічних напрямів сталого розвитку проводитиметься моніторинг ефективності здійснюваних заходів на основі застосування системи індикаторів, яка включає базові орієнтири сталого розвитку.

Пропонується використовувати соціальні, економічні та екологічні індикатори сталого розвитку, уніфіковані за міжнародною системою одиниць вимірів та адаптовані до умов України.

Передбачається запровадити механізм періодичного затвердження зазначених індикаторів та забезпечити моніторинг досягнення запланованих показників.

Система індикаторів сталого розвитку передбачає можливість їх постійного вдосконалення та розвитку.

Етапи реалізації Стратегії

Стратегія реалізується у три етапи: короткостроковий (підготовчий) – до 2007 р., середньостроковий (стабілізаційний) – до 2015–2025 років та довгостроковий – на подальшу перспективу.

Метою першого етапу є створення стартових умов для ефективної реалізації завдань визначених Стратегією.

Метою другого етапу є стабілізація структурних змін в економіці та соціальній сфері, створення основних засад соціально спрямованої ринкової економіки, подолання масової бідності, вихід на економічні показники середньо розвинутих країн.

На третьому етапі сталий розвиток повинен стати домінуючим принципом державної політики.

Висновки. Соціальні видатки мають бути визначені як гарантія якості життя й забезпечення рівності можливостей усіх громадян. Це потребує тісної взаємодії між державним сектором, колективами й окремими індивідами, встановлення відповідних ролей і взаємних зобов'язань для досягнення задовільного балансу між соціальною й економічною захищеністю та свободою для індивідуальної ініціативи. Крім того, соціальна політика не може діяти ефективно в ізоляції: за найповнішу участь громадян у житті суспільства відповідає й політика в галузях економіки, освіти, професійної підготовки і ринку праці.

Позбавлення соціального контексту забезпечення сталого розвитку, робить цей розвиток беззмстовним. Тому перехід України до сталого розвитку вимагає певних трансформацій політики в соціальній сфері, основними пріоритетами якої мають бути: збереження здоров'я людини; сприяння покращенню демографічної ситуації; забезпечення соціальних гарантій людям, які потребують захищеності; досягнення нормативів якості життя, які прийняті у розвинених країнах; досягнення орієнтирів сучасного рівня раціонального споживання для всіх верств населення; гуманізація суспільних відносин за рахунок реформування систем управління, освіти, науки, культури, охорони здоров'я, а також демократизація державних інститутів.

Соціальна складова сталості розвитку відображає якість життя населення і зорієнтована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, зокрема, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. За таких умов людина має брати активну участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Дана концепція базується на благородній гуманній ідеї поліпшення якості життя нинішнього та майбутнього поколінь.

Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ. Бажано також збереження культурного капіталу і розмаїття в глобальних масштабах, а також повніше використання практики стійкого розвитку, наявної в не домінуючих культурах. Для досягнення стійкості розвитку, сучасному суспільству доведеться створити якомога ефективнішу систему ухвалення рішень, що враховує історичний досвід і що заохочує плюралізм. В рамках концепції людського розвитку людина є не об'єктом, а суб'єктом розвитку.

Спираючись на розширення варіантів вибору людини як головної цінності, концепція стійкого розвитку має на увазі, що людина повинна брати участь в процесах, які формують сферу її життєдіяльності, сприяти ухваленню і реалізації рішень, контролювати їх виконання.

Література

1. Дорогунцов С. Сталий розвиток – цивілізаційний діалог природи і культури / С. Дорогунцов, О. Ральчук // Вісн. НАН України. – 2001. – №10. – С. 17.
2. Згуровський М.З. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: аналіз за даними 2005 р. / Згуровський М.З. – К.: Політехніка, 2006. – 84 с.
3. Згуровский М.З. Глобальное моделирование процессов устойчивого развития в контексте качества и безопасности жизни людей (2005–2007 / 2008 годы) / М.З. Згуровский, А.Д. Гвишиани. – К.: Политехника, 2008. – 331 с.
4. Згуровський М.З. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти: У 2-х ч. – Ч.2. – Україна в індикаторах сталого розвитку. Аналіз / М.З. Згуровський // Міжнар. рада з науки (ICSU). – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – 200 с.

5. Конституція України. – К.: Вікар, 1996. — С.18, 22.
6. Куценко В.І. Соціальні наслідки економічних трансформацій в Україні (регіональний аспект) / В.І. Куценко, Л.І. Богуш, І.В. Опалєва. – К. : РВПС України НАН України, 1998. – 96 с.
7. Нельсон Р. Эволюционная теория экономических изменений. / Нельсон Р., Уинтер С. – М.: Дело, 2002. – 536 с.
8. Макаренко І. П. Проблеми побудови сучасних інноваційних систем: механізм оновлюючого руйнування // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: Зб. наук. праць. – К., 2003. – №3. – С.155–170.
9. Михальченко М. Чи існує українська цивілізація? / М. Михальченко // Віче. – 2013. – №1. – С. 18–21.